

NOTES SOBRE ELS PANYS DE MATARÓ, UN REFLEX DE LA HISTÒRIA

Francesc Navarro i Bonamusa
Joan Francesc Clariana i Roig

Dedicat a l'amic Ferran Martí i Garcia (+25-8-2008)

L'any 1972 vàrem començar, des de l'àmbit de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, la tasca de documentar les plaques externes, o escuts, dels panys de les portes centenàries dels carrers del casc antic i rodalies del Mataró centre.

D'aquest recull, inicialment, en vàrem donar compte en un informe encartat dins la Memòria d'Activitats de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, de l'any 1973 i, també, més tard, es va publicar una petita ressenya en el *Butlletí de l'Associació d'Antics Alumnes de l'Escola Pia de Santa Anna*.

Tot i el temps transcorregut, ha estat possible tornar a reunir bona part del material gràfic que aquella labor de documentació va generar i, en tant que aquestes peces dels panys porten implícita una simbologia (sobretot, perquè en un alt percentatge, aquesta seria de tipus religiosa, política i ideològica, especialment en el cas del panys de les àligues –dinastia dels Àustries– i altres que estilitzen la flor de lli –Borbons–), hem cregut oportú aprofitar l'avinentsa de la proximitat de la celebració de l'efemèride del tres-cents aniversari des de la caiguda de Barcelona, el 1714 (episodi bàsic en la guerra que el rei d'Espanya, Felip Vè, declarà contra els catalans), per presentar aquesta comunicació.

El treball en qüestió va consistir en la realització de calcs dels escuts de panys dels carrers del casc antic de Mataró i rodalies immediates. Hem d'afegir també que, si bé es feren gairebé tots els carrers amb cases de panys antics, la mostra no fou del tot exhaustiva, en tant que algun carrer va restar pendent.

D'acord amb el que acabem de dir de la tipologia detectada, a grans trets podem encabir els panys en tres modalitats: en primer lloc, els d'ideologia política, seguits dels de simbologia religiosa i un grup, mitjanament nombrós, que designem com a barrocs. Finalment, hi ha altres peces que no són susceptibles d'encaixar en els grups anteriors i les classifiquem com a singulars (veure llistat annex).

Dins el primer grup podem incloure, per un costat, els panys que dibuixen una àliga bicèfala que, possiblement, vindrien a representar aquells domicilis on els seus propietaris voldrien explicitar llur simpatia per la causa de l'arxiduc Carles d'Àustria, tot i que Mataró recordem que fou una ciutat que, un any abans de la caiguda de Barcelona, s'entregà a la causa borbònica (LLOVET 2000: 266-269)¹. Per altre costat, veuríem els escuts de panys suposadament borbònics, que estarien inspirats en la flor de lli estilitzada (en alguns, fins a un punt de difícil identificació) o en l'esquematzació de dos lleons drets en els extrems laterals de l'escut.

Pel que fa als escuts de panys que representen l'àliga bicèfala, l'historiador Josep Maria Pellicer, en un escrit datat el 1892, va argumentar que, en el cas de Mataró, eren més freqüents en aquells indrets per on havia passat l'emperadriu Elisabet Cristina de Brunswick durant la seva estada a la nostra ciutat:

«Sin embargo, la más significativa memoria, hoy por completo desapercibida, se halla en todos los ámbitos de la ciudad, memoria que está predicando el acendrado é imperecedero afecto del pueblo mataronés á la Augusta Casa de Austria. Me refiero al ESCUDO o tarjeta de hierro, que ostentan hasta el presente gran número de puertas de las casas existentes á principios del siglo pasado. Esos ESCUDOS, que se cuentan por docenas, se hallan especialmente repetidos en las calles más frecuentadas por la Emperatriz, durante su permanencia en Mataró. Aparte de algunas caprichosas variantes, reproducen las Armas de Austria, “aquella Águila Real, en cuya defensa nuestros ciudadanos tan leales se mostraron”. Cuando en agosto de 1713 el duque de Pópuli rindió esta ciudad, pasarónsele por alto esos emblemas de la fidelidad mataronesa, y muy satisfechos se hallarían con ellos nuestros abuelos, cuando aún los vemos conservados» (PELLICER 1892, 3-4).

De les representacions d'àligues, hem pogut establir tota una subtipologia, destacant diverses modalitats que es distingeixen per les petites diferències les unes de les altres (les veiem gairebé sempre amb corona, poques vegades sense corona, altres amb una creu sota la corona, etc.). Coneixem també com aquesta simbologia de l'àliga bicèfala era molt estesa i recurrent en altres objectes quotidians, com podien ser plats pintats de blau (veure fotografies dels plats de l'Ajuntament de Barcelona i del Born), agafadors de llumeneres o llums d'oli de llautó, etc.

Dins els models de simbologia religiosa, en trobaríem de tres classes: els que representen un cor i que podem associar a la Confraria dels Dolors, molt important a Mataró en temps del barroc; els que representen l'anagrama de la Marededéu, o sigui, les lletres «M» i «A» entrelligades; i el tercer model, que trobaríem en un escut de pany (actualment perdut) de la casa núm. 222 del Camí Ral i que representava una estilització de la simbologia de sant Elm o Telm.

Vàrem documentar cinc escuts de panys, susceptibles de correspondre a domicilis de famílies suposadament afiliades a la Confraria dels Dolors. Aquesta

era la confraria que a Mataró, en el segle XVIII, tingué més volada (FERRER CLARIANA 1971, II, p. 107-120). Sols un dels exemplars documentats portava les espases dels Dolors de Maria².

Ens crida l'atenció l'escut de pany que representa una barca i la zona superior està acabada en forma de forca, o llamp estilitzat, rematada per una creu, pensem que es pot associar amb sant Telm (actualment desaparegut) i que, molt possiblement, correspongui a una família de mariners o pescadors. Pertanyent a la confraria d'aquest sant, per al cas de Mataró, tenim notícies que ja estava implantada abans del 1588 (GIMÉNEZ BLASCO 2013: 279-293) i, segons l'historiador Lluís Ferrer i Clariana, el 28 de juny de 1615 es va refondre amb la de la Nativitat de la Verge Maria (FERRER CLARIANA 1968, 81). Anys més tard, concretament el 1669, la trobem documentada com a «germandat redemptora de captius de la Nativitat de Nostra Senyora, Sant Elm i Sant Antoni» (FERRER CLARIANA 1971: 150-152).

Dins el grup de peces singulars, tenim l'exemplar que suposem més antic (la llanda porta data de 1615) i que es troba en el mas Fogueras, a la baixada de Massot, 17. Un altre és l'escut de pany que creiem de simbologia mitològica i que es trobava en el carrer de Sant Josep Oriol 19, representant una esfínx que ha caçat una serp.

Sobre els autors de les portes de fusta, poca cosa podem dir, només les dades que coneixem a partir de l'estudi de Marià Ribas (1984: *passim*) i de Garcia Espuche i Guàrdia Bassols. Així sabem que en el segle XVII bàsicament sobresurten a Mataró dues famílies o nissagues de fusters, els Figueró i els Arnó (GARCIA ESPUCHE - GUÀRDIA BASSOLS 1989: 69). En canvi, l'any 1716, dos anys després de la caiguda de Barcelona, a Mataró hi havia censats divuit fusters (GARCIA ESPUCHE - GUÀRDIA BASSOLS 1989: 388, fig. 29).

Tot i que està constatat que les decoracions dels escuts de panys són un element propi, sobretot, del Mataró del barroc (segle XVIII), ens caldria intentar afinar un xic més en la cronologia. Per a aquestes peces, a tal efecte, comptem amb dos elements d'ajuda; per un costat, les dades sobre la construcció o urbanització del carrer i, per altre, les dates de les cases, que apareixen en les mateixes portes o en les llindes de pedra dels portals. En el seu treball sobre les portes de fusta de Mataró, tot i que en molts casos aquestes ja no es conservin, Marià Ribas ens aporta tot un seguit de dades: tres portes, amb panys suposadament borbònics, porten data del 1750, 1762 i 1763³, a les quals, a més, hem d'afegir una porta, amb data del 1718, que vàrem localitzar en el nostre recull de camp, no documentada per Ribas, amb un escut de pany de suposada ideologia borbònica, al Camí Fondo, 44⁴.

No obstant això, un cas que trenca els esquemes de datació, tot i que no pertany a Mataró, és el de la masia de can Mayans de Vilassar de Dalt, on veiem una porta de fusta datada al 1743 i amb un escut de pany amb les àligues (SALA 2006: 271)⁵.

Pel que fa a la construcció dels carrers de Mataró, com a element que pot contribuir a la datació d'aquestes peces, sabem que l'espai del casc antic, dintre muralles, estava totalment construït en el segle XVIII i, des del segle XVI, ja havia començat a créixer en direcció als camins de sortida. Entre el 1679 i el 1702 es començaren a construir les cases del carrer de Sant Antoni, també les cases de l'espai nord-oest del carrer de Sant Joan i, en els anys següents, la resta del carrer i el carrer de Sant Francesc. El Camí Fondo, aleshores camí a «Valleix», s'urbanitzà entre el 1717 i el 1731. La banda oest de la ciutat, el Torrent, que aleshores es coneixia com Torrent d'en Bova, s'urbanitzà a partir del 1765, segons la data del plànol del traçat (GARCIA ESPUCHE - GUÀRDIA BASSOLS 1989: 89) i poc més tard, el 1783, s'urbanitzà el carrer d'Amàlia (GARCIA ESPUCHE - GUÀRDIA BASSOLS 1989: 93); la part més moderna (aproximadament del primer quart del segle XIX), correspondria al grup de cases situades al carrer de Montserrat, tocant a la plaça de les Tereses. Amb això, veiem una pauta per la qual podem, quan no disposem d'una data certa, datar els escuts de panys de les cases d'aquests carrers i que, molt possiblement, siguin de poc després del moment de la seva construcció o urbanització.

Finalment, cal fer esment al fet que, actualment, una gran part dels escuts de panys que vàrem documentar han desaparegut. Al cap de quaranta anys, hem pogut veure com la part antiga de Mataró ha sofert nombroses transformacions. Per això, en aquests moments, seria molt necessari fer-ne un seguiment per tal de protegir els pocs que encara es conserven⁶.

NOTES

- 1.- Vegeu entrevista a Joan Giménez Blasco, al *Punt*, 12-9-2014.
- 2.- Els Dolors de Maria, sovint representats en l'art, prenen les referències evangèliques a Lluc: 2:34-35, Mateu: 2-13, Lluc: 2:43-45, Joan 19:17-39, Joan 19: 40-42, Marc 15: 42-46 i en el Via Crucis quan Jesús veu Maria. Agraïm a Daniel Daví la fotografia de l'escut de pany del carrer de Sant Ramon, 5.
- 3.- El carrer d'en Pujol 3, portava la data de 1750 i l'anagrama de Crist. El carrer de Barcelona, 32 i el Camí Ral, 291 la data de 1763 amb l'anagrama de Maria.
- 4.- Les altres portes que va documentar Ribas, amb data, però sense pany decorat, són les següents: al carrer de Beata Maria 2, amb la data de 1743 i l'anagrama de Maria (pany arrencat d'antic, s'entreveu la imatge de dos lleons drets encarats als dos costats de l'escut, corresponent als borbons); el número 3 del mateix carrer porta la data de 1777 (seu del MASM); el Camí Ral, 494, la data del 1790; el Fossar Xic, 5, de 1744; el carrer de l'Hospital, 20, de 1756; i, finalment, el carrer de Sant Antoni, 28, de l'any 1773.

- 5.- Un altre cas anecdòtic, el tenim al carrer Nou, 27, la casa del Bisbe Mas, on veiem un escut de pany borbònic, mentre que l'escut familiar (pintat en el sostre de la sala principal) presenta, com a rerefons, l'àliga bicèfala.
- 6.- La Secció de Patrimoni Arquitectònic de l'Ajuntament de Mataró té previst incloure en properes dates, dins el Catàleg del Patrimoni, un apartat sobre els escuts de panys de Mataró.

BIBLIOGRAFIA

- CLARIANA, J.F.: «Un nou atemptat al patrimoni històric-artístic de Mataró», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 4, gener-juny (Mataró 1978), 122.
- FERRER CLARIANA, L.I.: *Santa Maria de Mataró, I. La parròquia, el temple* (Mataró 1968).
– *Santa Maria de Mataró, II. La parròquia, el temple* (Mataró 1971).
- GARCIA ESPUCHE, A.; GUÀRDIA, M.: *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900* (Mataró 1989).
- GIMÉNEZ BLASCO, J.: *La província marítima de Mataró. Economia i conflictes socials (1750-1870)*. Mataró 2013.
– «Els mataronins de la Nova Planta o, *el alma del mundo es el dinero*», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 109 (Mataró, abril 2014), 50-56.
- LLOVET, J.: *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània* (Mataró 2000).
- LÓPEZ SILVA, H.: «L'extracció de rodolins a la Germandat de Sant Elm», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 108 (Mataró, gener 2014), 19-25.
- NAVARRO, F.; MARTÍ, F.; CLARIANA, J.F.: «Fets històrics a través dels panys», *Butlletí de l'Associació d'Antics Alumnes i Amics de l'Escola Pia de Mataró*, any XXIX, núm. 182 (Mataró 1980), 10-11.
- PELLICER, J.M.: «Nuevas aclaraciones relativas a la historia de Mataró. XVII. Actuales recuerdos de los gloriosos acontecimientos desde el número VII narrados», *El Semanario de Mataró*, 5-11-1892, 2-5.
- RIBAS, M.: «L'art popular de la fusta i les portes de carrer de Mataró del segle XVIII», *Sessió d'Estudis Mataronins*, 1 (Mataró 1984), 41-50.
- SALA, J.: *La imatge perduda* (Premià de Mar 2006).
- SALICRÚ, M.: *El barroc a Mataró* (Mataró 1993).

Annex: LLISTAT D'ESCUTS DE PANY DOCUMENTATS

Amb l'àliga bicèfala (àustries):

Beata Maria, 0 (desaparegut)
Carreró, 41
Camí Fondo, 25 (desaparegut)
Nou, 33
Prat, 14 (llinda amb data 1844)
Prat, 16 (desaparegut)
Prat, 20 (desaparegut)
Prat, 24 (desaparegut)
Prat, 25 (desaparegut)
Pujol, 16
Camí Ral, 138
Camí Ral, 229
Camí Ral, 249 (desaparegut)
Camí Ral, 273 (desaparegut)
Camí Ral, 298
Camí Ral, 316 (desaparegut)
Camí Ral, 333 (desaparegut)
Camí Ral, 339
Sant Antoni, 34 (desaparegut)
Sant Antoni, 40
Sant Antoni, 51
Sant Francesc d'Assís, 14
Sant Francesc de Paula, 14 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 42 (desaparegut)
Sant Joan, 8
Sant Joan, 33 (desaparegut)
Sant Joan, 43 (desaparegut)
Sant Pau, 13 (desaparegut)
Sant Pelegrí, 1 (desaparegut)
Sant Ramon, 18 (desaparegut)
Sant Ramon, 23 (desaparegut)
Baixada de Sant Simó, 8 (desaparegut)
El Torrent, 38

Suposadament borbònics:

Amàlia, 6
Amàlia, 14
Beata Maria, 2 (desaparegut) (porta data 1743 i anagrama de Maria)
Beata Maria, 6
Carreró, 9
Carreró, 19 (desaparegut)
Carreró, 24 (desaparegut)
Carreró, 39
Concepció, 6
Concepció, 19
Concepció, 30 (desaparegut)
Dom Magí, 7
Baixada de les Escaletes, 6 (desaparegut)

Espenyas, 5 (desaparegut)
Espenyas, 17 (desaparegut)
Esplanada, 60
Camí Fondo, 3
Camí Fondo, 10 (desaparegut)
Camí Fondo, 30
Camí Fondo, 44, (llinda data 1718, desaparegut)
Hospital, 6
Hospital, 22
Baixada Massot, 15
De les Monges, 16
Montserrat 11 bis
Montserrat, 17 (desaparegut)
Montserrat, 21 (desaparegut)
Montserrat, 22 (desaparegut)
Montserrat, 34 (desaparegut)
Montserrat, 36
Montserrat, 40
Muralla de Sant Llorenç, 14 bis
Nou, 27
Nou de les Caputxines, 18 bis
La Palma, 5
Portal de Valldeix, 14
Portal de Valldeix, 38
Prat, 31 (desaparegut)
Pujol, 28
Camí Ral, 106
Camí Ral, 128 (desaparegut)
Camí Ral, 253 (desaparegut)
Camí Ral, 262 (desaparegut)
Camí Ral, 291 (llinda data 1763, desaparegut)
Camí Ral, 323 (desaparegut)
La Riera, 64 (desaparegut)
Sant Antoni, 15 (desaparegut)
Sant Bonaventura, 1 (desaparegut)
Sant Bonaventura, 39 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 9 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 19 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 27 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 33 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 66 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 85 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 87 (desaparegut)
Sant Francesc d'Assís, 1
Sant Francesc d'Assís, 1 bis
Sant Francesc d'Assís, 15 (desaparegut)
Sant Francesc d'Assís, 16 (desaparegut)
Sant Joan, 11 (desaparegut)
Sant Joan, 23 (desaparegut)
Sant Joan, 29
Sant Onofre, 6 (desaparegut)

Sant Onofre s/n (al costat del 83) (desaparegut)
Sant Pere, 5
Sant Pere, 13
Sant Ramon, 29 (desaparegut)
Sant Ramon, 42 (desaparegut)
Baixada de Sant Simó, 7
Baixada de Sant Simó, 8 (desaparegut)
Baixada de Sant Simó, 17 (Can Sisternes)
El Torrent, 15 (desaparegut)
El Torrent, 20 (desaparegut)
El Torrent, 35 (desaparegut)

Barrocs: Amàlia, 27
Bonaire, 12 (desaparegut)
Bonaire, 21
Bonaire, 23
Bonaire, 35
Carreró, 25
Concepció, 43 (desaparegut)
Montserrat, 5 (desaparegut)
Montserrat, 13 (desaparegut)
Nou, 18
Nou, 21 (desaparegut)
La Palma, 2 (Can Xammar, desaparegut)
Camí Ral, 445
Sant Antoni, 35 (desaparegut)
Sant Antoni, 36 (desaparegut)
Sant Antoni, 61 (desaparegut)
Sant Francesc d'Assís, 18 (desaparegut)
Sant Francesc de Paula, 27 (desaparegut)
Sant Josep Oriol, 25 (desaparegut)
Baixada de Sant Simó, 9

Amb decoració singular:
Sant Josep Oriol, 19 (desaparegut)
Baixada Massot, 17 (mas Sot 1615)

Simbologia religiosa:

Els Dolors (cor):
Camí Fondo, 28 (desaparegut)
Sant Joan, 20
Sant Pere, 20 (desaparegut)
Sant Pere, 65 (desaparegut)
Sant Ramon, 5 (desaparegut)

Anagrama de la Maredeu:
Moles, 28
Sant Josep Oriol, 3 (desaparegut)
Sant Onofre, 7 (desaparegut)

Sant Telm: Camí Ral, 222 (desaparegut)

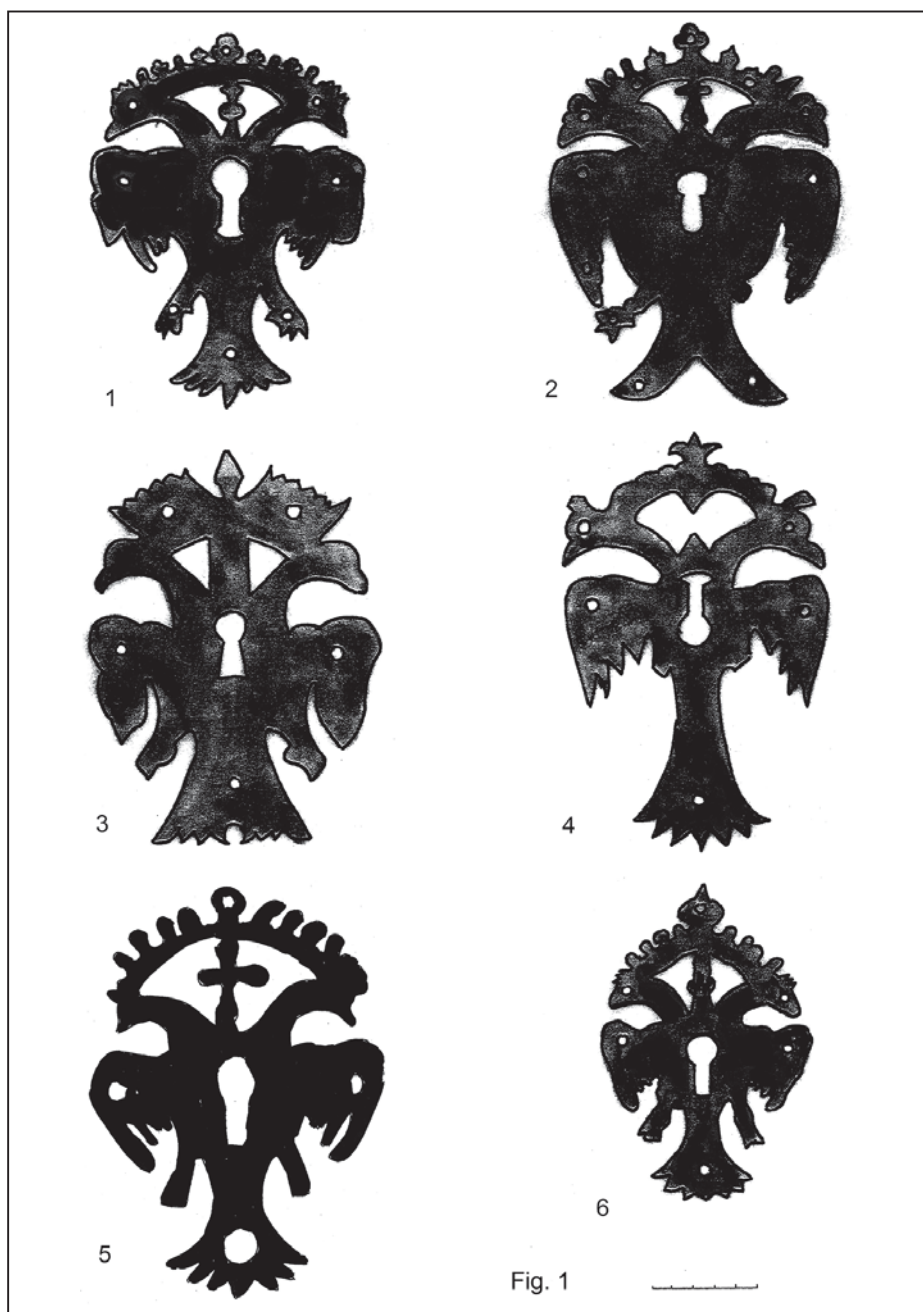

Fig. 1: 1: Sant Joan, 43; 2: Sant Ramon, 18; 3: Sant Antoni, 5; 4: Ral, 229; 5: Sant Francesc d'Assís, 14; 6: Sant Joan, 8.

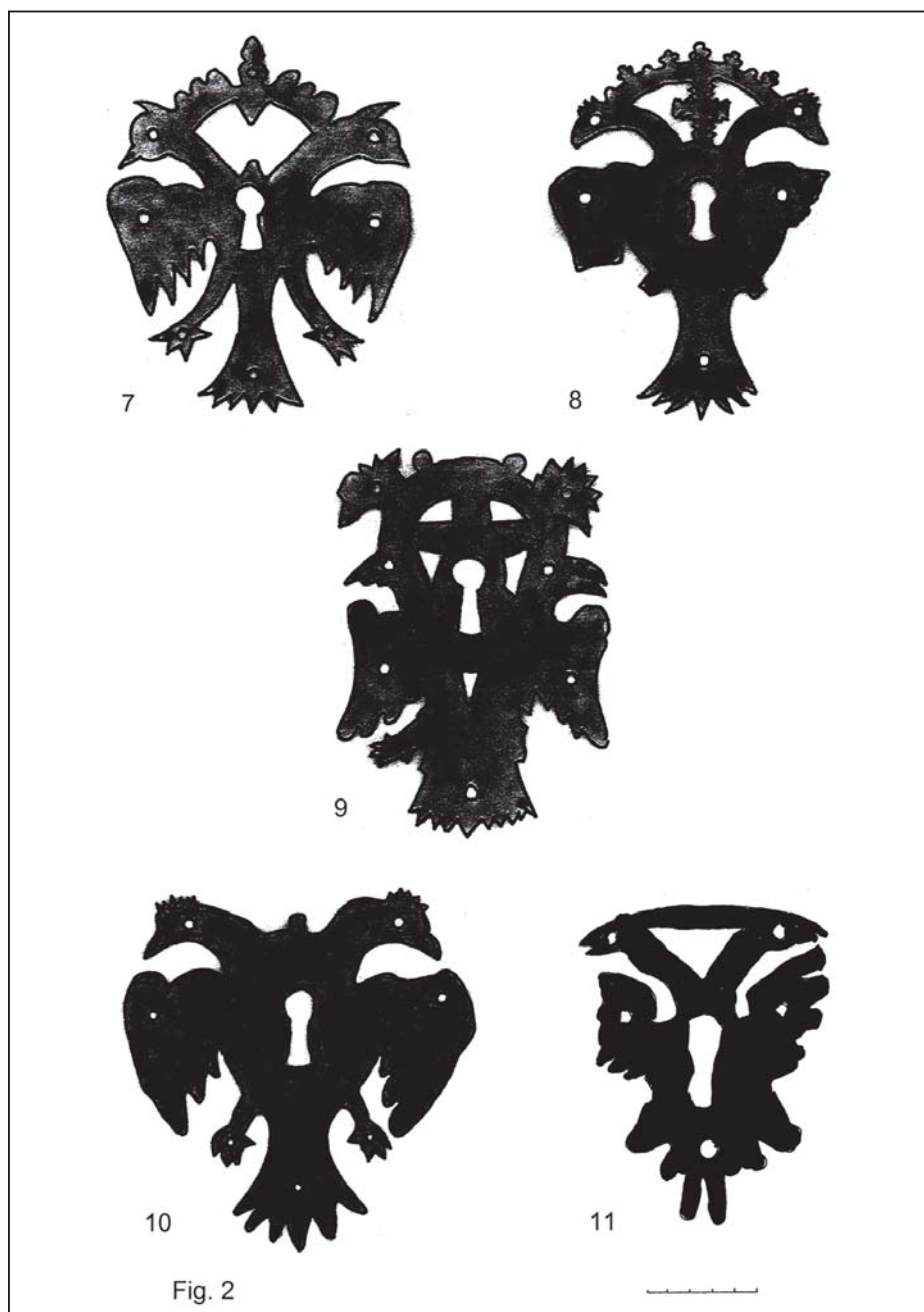

Fig. 2: 1: Camí Ral, 298; 2: Camí Ral, 216; 3: Camí Ral, 333; 4: El Torrent, 38; 5: Sant Pau, 13.

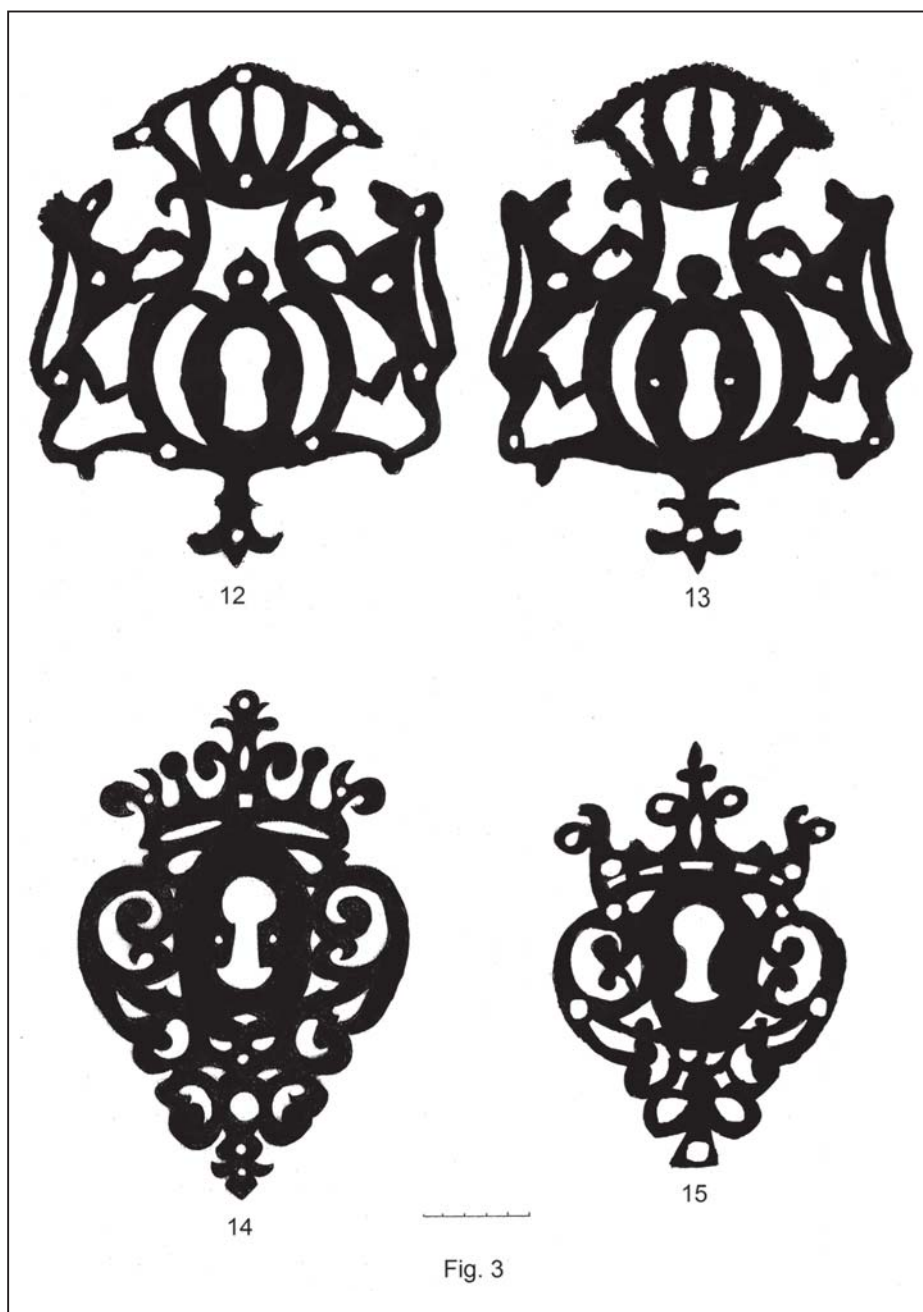

Fig. 3: 12: Sant Joan 23; 13: Carreró, s/n; 14: Bonaire 35; 15: Sant Francesc de Paula, 27.

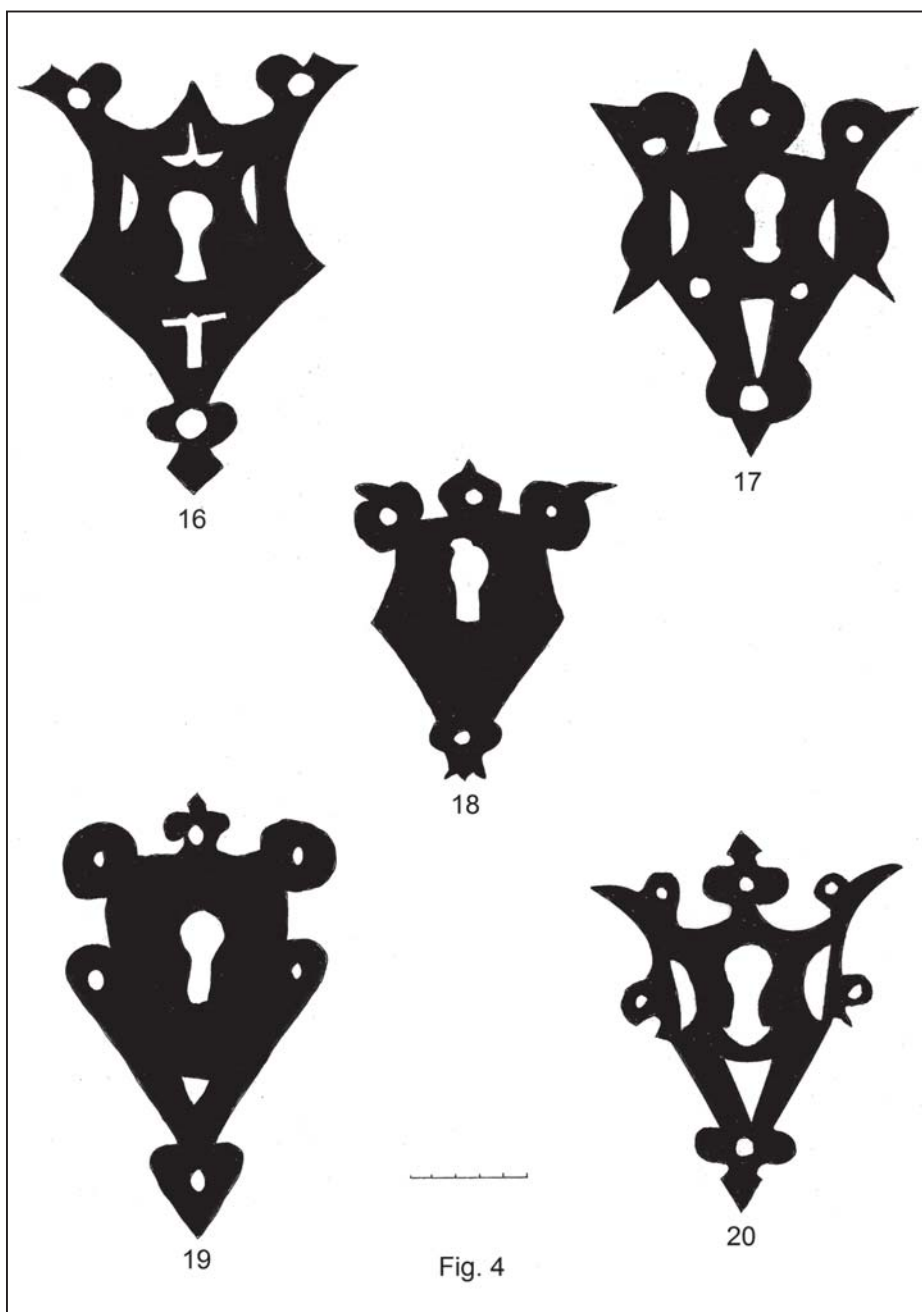

Fig. 4: 16: Sant Joan, 29; 17: Sant Francesc de Paula, 33; 18: Camí Fondo, 11; 19: Montserrat, 17; 20: Carreró, 19.

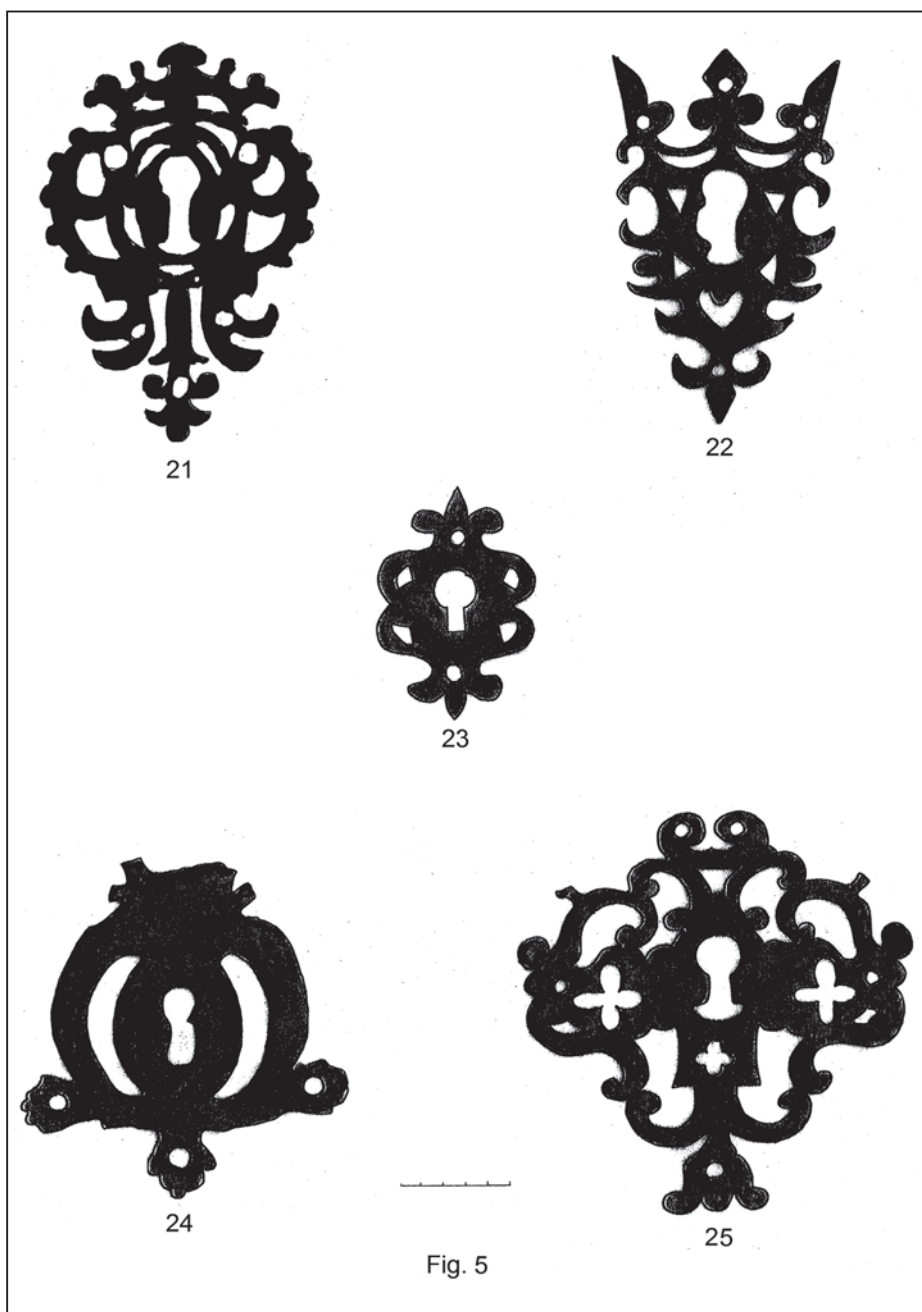

Fig. 5: 21: Sant Antoni, 36; 22: Bonaire, 23; 23: Baixada de Feliu, 6; 24: Montserrat, 13; 25: Bonaire, 12.

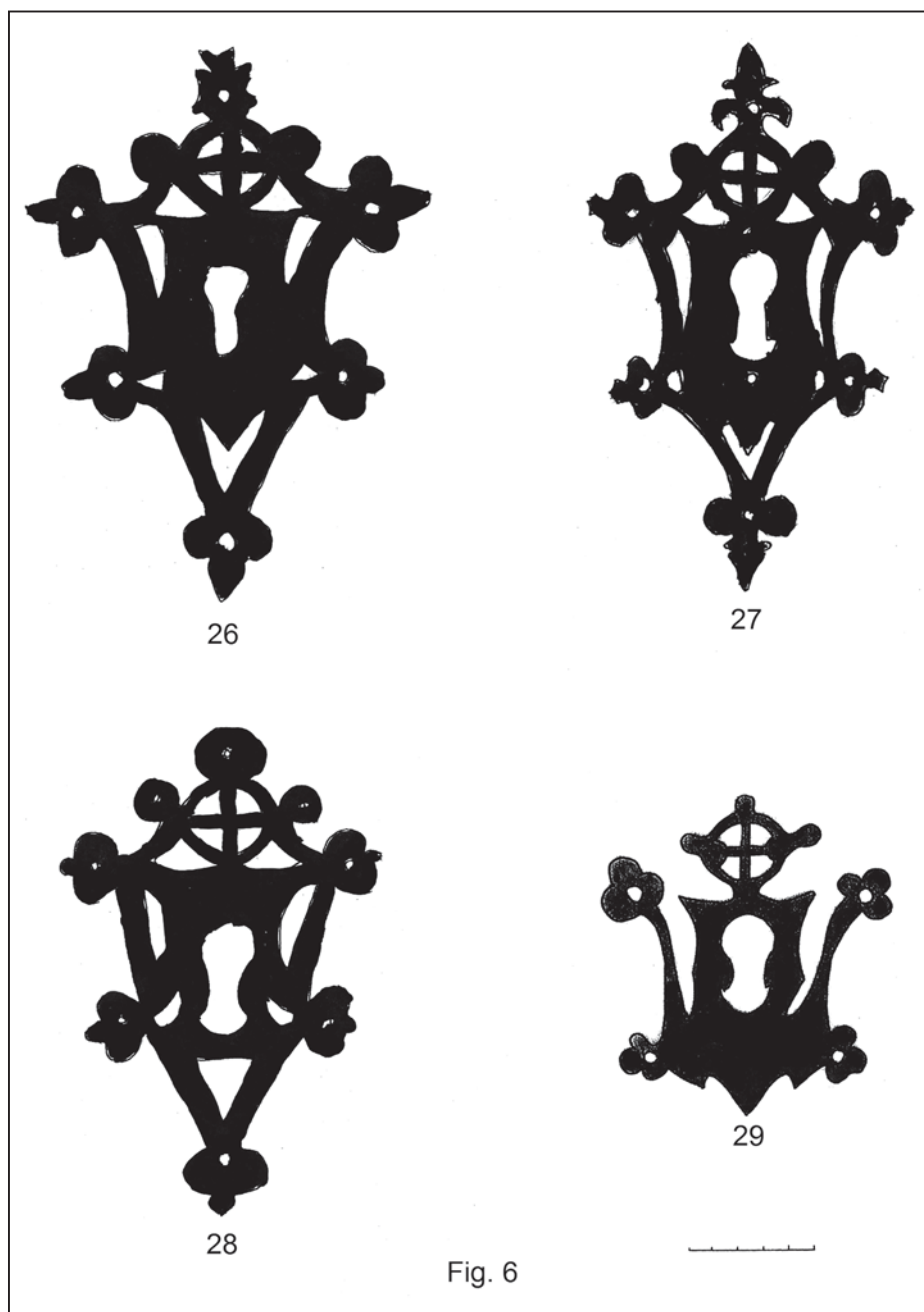

Fig. 6: 26: Camí Fondo, 44; 27: Sant Francesc d'Assís, 15; 28: Sant Joan, 11; 29: Nou, 7.

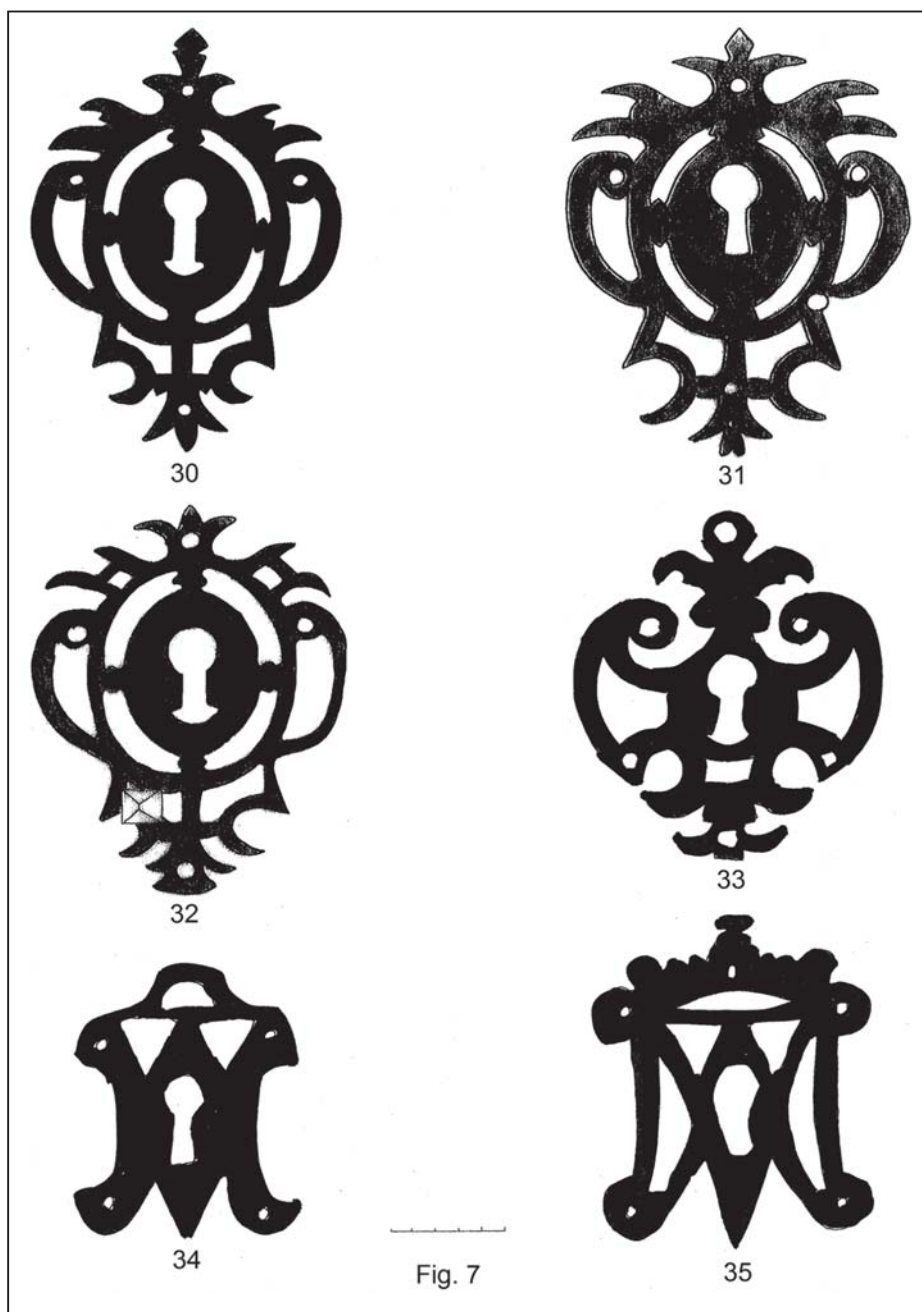

Fig. 7: 30: La Palma, 2 (Can Xammar); 31: Montserrat, 15; 32: Nou, 21; 33: Carreró, 25; 34: Sant Josep Oriol, 3; 35: Sant Onofre, 7.

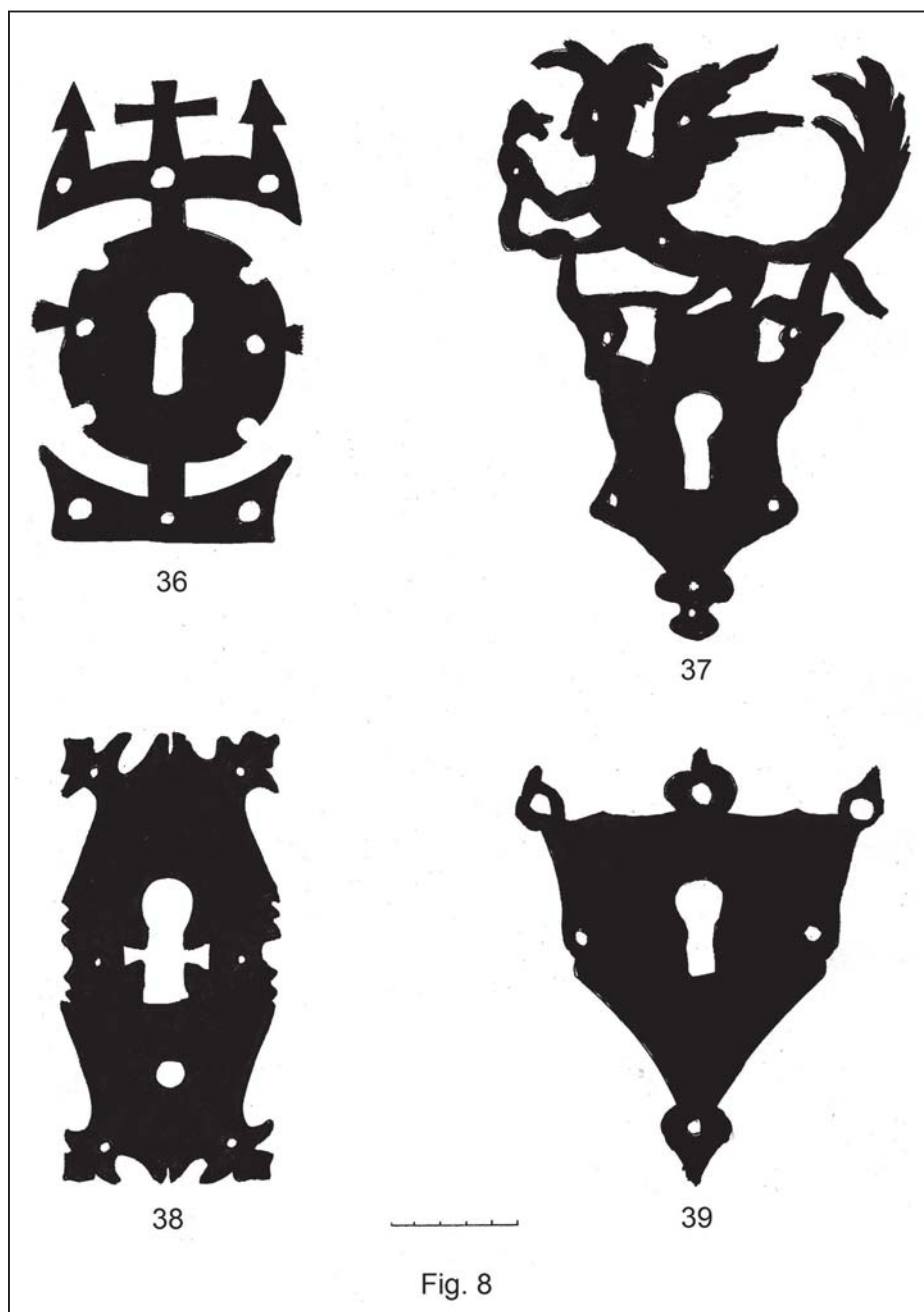

Fig. 8: 36: Camí Ral, 222; 37: Sant Josep Oriol, 19; 38: Baixada Massot, 17; 39: Carreró, 24.

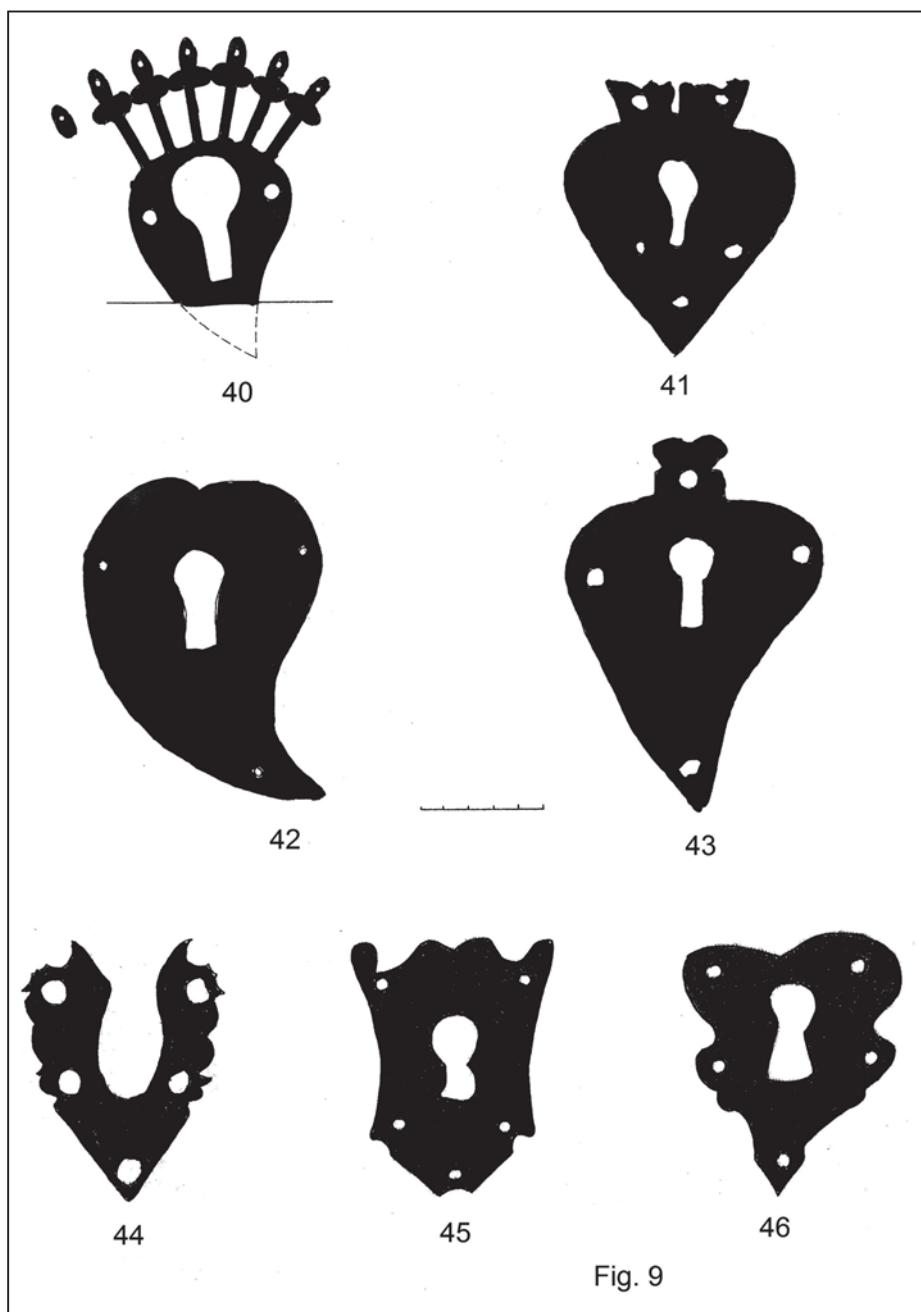

Fig. 9: 40: Sant Ramon, 5; 41: Sant Pere, 65; 42: Camí Fondo, 28; 43: Sant Pere, 20; 44: Sant Ramon, 20; 45: Baixada Feliu, s/n; 46: Sant Joan, 26.

Foto 1: Documentant un pany mitjançant un calc (foto: F. Navarro).

Foto 2: Sant Antoni, 51 (foto: F. Navarro).

Foto 3: Camí Ral, 222 (foto: J.F. Clariana).

Foto 4: Sant Pere, 20 (foto: F. Navarro).

Foto 5: Sant Ramon, 5 (foto: Daniel Daví)

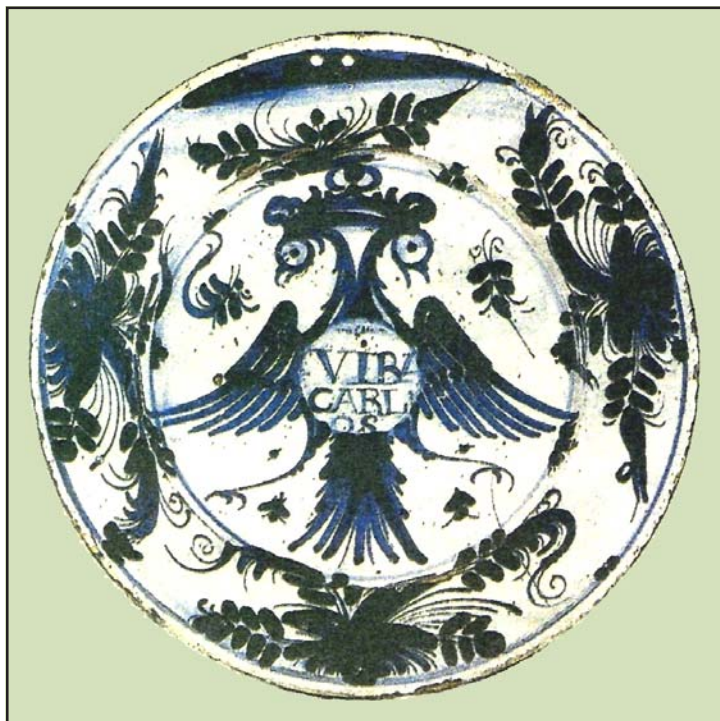

Foto 6:
Plat català
amb representació
d'àngels
(foto: Ajuntament
de Barcelona)

Foto 7:
Plat català, trobat
a les excavacions
del Born, amb
representació
d'àngels i
l'anagrama de
Maria, datat a
l'entorn del 1714
(foto:
J.F. Clariana).